

Яценко В.С. к. пед. н., ст. н. сп.,
ст. н. сп. відділу навчання
географії та економіки
Інституту педагогіки НАПН України
iatsenko_v@ukr.net

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ В НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ У ЗЗСО

Життя і добробут нинішнього і майбутніх поколінь нерозривно пов'язані зі станом природного середовища. Адже розвиток економіки держави великою мірою залежить від ступеня забезпеченості природними ресурсами, водночас нині, в умовах науково-технічного прогресу, людство в глобальному масштабі впливає на всі компоненти природного комплексу. За виразом В.І. Вернадського, воно стало «визначальною геологічною силою» [1]. Могутність антропогенних факторів виявляється в основному в порушенні природних зв'язків і рівноваги, які вже склалися протягом цілих геологічних періодів.

З'ясування правил взаємодії людини з природою і приведення їх у систему має можливість сучасна *комплексна екологія*, основна проблематика якої ґрунтується на відносинах «природа – людина – виробництво». Вплив людської діяльності, яка орієнтується на правилах взаємодії людини з природою, відобразатиметься в природному середовищі не в руйнівних можливостях, а в доцільному, науково обґрунтованому природокористуванні та управлінні всіма природними процесами. Дбайливе ставлення до природи повинно бути справою економіки, моралі, етики і політики кожної держави. Саме тому в наш час великого значення набуває *екологічна освіта* всього населення і насамперед молоді.

Головна роль в екологічній освіті та вихованні належить школі. Великий внесок у розробку основ шкільної екології освіти і виховання зробили О.М. Захлібний, І.Д. Зверев, І.Т. Суравегіна, В.В. Вербицький, О.В. Браславська та

інші. Ними визначені мета і завдання екологічної освіти та виховання в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО), окреслена система екологічних знань і умінь з урахуванням вікових особливостей учнів/учениць форми природоохоронної роботи. Загальновизнаним є визначення поняття про екологічну освіту академіка І.Д. Зверева, в якому вона розглядається як елемент загальної освіти, що застосовується учнями/ученицями разом з науковими основами взаємодії природи і суспільства (людини). **Мета** екологічної освіти і виховання учнів/учениць – сформувати в них систему наукових знань, поглядів і переконань, на яких ґрунтується відповідальне ставлення до навколишнього середовища в процесі різноманітних видів їх діяльності. Екологічна освіта та виховання повинні виходити з цілісності соціально-природного середовища як простору життєдіяльності людини і ґрунтуватися на положеннях про єдність системи «природа – людина – виробництво» та про людину, як частину природи.

Важливо, щоб кожна людина ще в ранньому віці оволоділа знаннями та переконалася в тому, що необхідно раціонально використовувати природні ресурси та поліпшувати природне середовище як середовище життя людини. Екологічні знання формуються в процесі навчання не тільки на уроках, але й при застосуванні всіх інших форм навчально-виховної діяльності учнів/учениць. Слід підкреслити, що на протязі досить значного періоду пріоритетною була біологічна орієнтація шкільної екології, про що свідчать праці вище заданих авторів.

Проте шкільна географія має особливо великі можливості для розкриття проблем взаємодії природи і суспільства. Вона з'ясовує особливості взаємозв'язку і взаємозалежність між компонентами та явищами у природі і суспільстві. На уроках учні/учениці вивчають питання охорони земельних ресурсів, надр, водних басейнів та атмосфери, а також впровадження безвідходних технологій оборотного водопостачання, раціонального використання невідновних та відновних природних ресурсів тощо. У позакласній роботі з географії набуті знання учні/учениці навчаються застосовувати на практиці.

Складність і багатогранність поняття «принцип екологізації» визначає і складність завдань які потрібно вирішити при її формуванні. Одним з основних завдань є формування системи наукових знань екологічного змісту, а також системи умінь і навичок практичної діяльності і поведінки в оточуючій природі. Географи-методисти Сиротенко А.Й., Корнєєв В.П., Булава Л.М., Чернов Б.О., Криловець М.Г. в своїх працях приділяли велику увагу розробці змісту і завдань екологічної освіти в навчанні географії.

Питання про формування в учнів/учениць *емоційно-ціннісного відношення* до природи в методичній літературі поставлене, але недостатньо розроблене. Як зазнає Т.В. Кучер, поведінка людини визначається системою цінностей природи [2]. Формування бережливого ставлення до природи і розумного природокористування не може бути без правильного розуміння учнями/ученицями ціннісного відношення до оточуючого світу. Завдання Нової української школи (НУШ) – сформувати цю систему цінностей.

Саме завдяки принципу екологізації зміст шкільних навчальних програм та підручників з географії у порівнянні з іншими предметами відрізняється більшою екологізацією. Географія – єдиний шкільний предмет, який розглядає екологічні проблеми на трьох рівнях: глобальному, регіональному і локальному. Вивчення локальних екологічних проблем здійснюється на основі *краєзнавчого підходу*.

Шкільна географія у своєму змісті має матеріал екологічного характеру, засвоєння якого стає важливою складовою цілісного процесу виховання екологічної свідомості.

Навчальний матеріал всіх курсів географії спрямований на розкриття напрямків взаємодії людини з природою та основ раціонального природокористування.

З метою поглиблення екологічних знань та розвитку учнів/учениць практичних умінь по вивченню та охороні природи своєї місцевості в освітню практику введення *факультативних та курсів за вибором з охорони природи*. Вони спрямовані на формування розуміння учнями/ученицями основ

природокористування, на оволодіння способами дослідження стану оточуючого середовища. Наприклад, ми пропонуємо на розгляд учасників науково-практичної конференції авторський курс за вибором «Економіка використання водних ресурсів» (10-й кл.), який розраховано на формування екологічної культури, навичок раціонального використання і охорони водних ресурсів України. Він сприятиме створенню умов, коли учні/учениці досягають максимальних результатів у навчанні та набувають навичок, потрібні потрібних їм у реальному житті [3]. Головною спільною складовою даної екологічної проблеми є розуміння на всіх ієрархічних рівнях значення вивчення знань і формування навичок про раціональне використання й охорону водних ресурсів серед учнівської молоді. Зокрема, про значення води у життя людини потрібно популяризувати серед учнівської і студентської молоді, на яку націлює програма Міжнародного десятиліття дій «Вода для сталого розвитку» на 2018 – 2028 роки. Є також роботи, присвячені формуванню *досвіду творчої діяльності* учнів/учениць з охорони природи в позакласній роботі з географії та в позашкільних закладах.

У спеціальних наукових і методичних посібниках розглядаються особливості застосування принципу екологізації засобами шкільної географії (Пустовіт Г.П. [4], Скребець В.О. [5], Горяна Л. Г. та ін. [6]). В них особлива увага звертається не тільки на науково-теоретичні основи, але й на формування ціносних орієнтацій, естетичного виховання, морально-правових норм поведінки у природі.

Запропоновані у навчальних і методичних посібниках завдання, питання, схеми, діаграми тощо важливі не тільки для найкращого розуміння та засвоєння учнями/ученицями екологічних знань, але й для розвитку пізнавальної самостійності, активності, формування загально-навчальних прийомів *роботи з різними джерелами знань*.

Практика показала, що в НУШ поки, що фактично панує сприйняття природного середовища з точки зору корисності, а сама природа залишається поза системою цінностей. Тому головне освітянське завдання полягає в

перетворенні будь-якої інформації в особисто значущу, ціннісну, актуальну для кожного учня/учениці. Процес формування відповідального ставлення до природи враховує взаємозв'язки глобального, регіонального і локального, а також єдність інтелектуального та емоційного сприйняття середовища з практичною діяльністю, спрямованою на покращення цього середовища.

Отже, екологічні та суспільно-географічні аспекти сталого розвитку України й зарубіжних країн в умовах сучасних кліматичних змін потребують якісної підготовки майбутніх учителів в сфері застосування принципу екологізації з одного боку, з іншого – навчання географії в ЗЗСО також потребує ґрунтовного методичного обґрунтування. Основні акценти в цій системній роботі мають стати – вміння пояснювати причинно-наслідкові зв'язки антропогенного впливу на природу, раціональне природокористування і подальший розвиток екологічної практичної підготовки учнів/учениць.

Список використаних джерел:

1. Вернадський В. І. Кілька слів про ноосферу // Успіхи сучасної біології. 1944. № 18, вип. 2. С. 113-120.
2. Кучер Т.В., Колпацікова І.Ф. Медична географія. Підручник для 10 – 11 класів профільних шкіл. М., 1996. 160 с.
3. Яценко В. С. Економіка використання водних ресурсів : навчальна програма [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2020. 23 с. URL. : <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ekonomika-vykorystannya-vodnykh-resursiv.pdf>
4. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах / Г. П. Пустовіт ; АПН України, Ін-т пробл. виховання. К. ; Луганськ : Альма-матер, 2004. 540 с.
5. Скребець В.О. Концептуальні засади побудови регіональної моделі екологічної освіти і виховання учнівської молоді / В. О. Скребець ; АПН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи. К. : Ніка-Центр, 2006. 183 с.
6. Організація екологічної освіти та виховання учнівської молоді : на допомогу вчителю екології / Головне управління освіти і науки Київської міської держ. адміністрації, Київський міський педагогічний ун-т ім. Б.Д. Грінченка, Громадський молодіжний екологічний центр Дніпровського р-ну м. Києва ; упоряд. Л.Г. Горяна [та ін.] ; наук. ред. В.С. Коновалов, І.М. Маруненко. К. : Фенікс, 2003. 208 с.: рис., табл., схеми. - (Київ – місто екологічної освіти).